

краіны, пазнаёміцца з іншымі народамі, то погляд ягоны на сваё, уласнае падаецца найбольш аб'ектыўным і справядлівым. «Я прысягаю: заўжды, да апошняга слова / Пець толькі праўду», — дэклараваў паэт і спраўдзіў гэта цалкам [2].

Паэта натхняла імкненне паслужыць Айчыне і паведаміць свету аб яе велічы і славе, хоць і быў у ростані з ёю: «крыніцы натхнення, што пояць паэму, / Нездзе далёка-далёка пад лёдам і снегам» [1, с. 134]. М. Гусоўскі стварыў велічны гімн свайму краю, яго прыродзе: «Скарбы свае нашы людзі на золата нават / Не прамяняюць. Здаўна іх жыццё навучыла: / Нашы лясы — гэта нашых даброт і багацця / Невычарпальны калодзеж» [1, с. 128].

Аўтар зачаравана любуецца пушчай, дзе прайшлі яго дзяцінства і юнацтва, захапляецца «дзівосным прыстанкам загадак і цудаў»; наш скарб — гэта нашы лясы, «наша скарбонка і свіран» [1, с. 129—130]. Лес і прырода для паэта — «эліксір маладосці, бадзёрасці духу» [1, с. 132]. Але для недасведчанага чалавека пушча небяспечная: «пушча — не сад і альтанка. У ёй закаханы / Мілы юнак, што не ведае нораву звера, / Толькі з жадання каханай прыйсціся пад нораў / Зробіць свой рыцарскі выбрык — і тут жа загіне» [1, с. 149]. Калі паэт піша пра родныя краявіды, то апісанне прасякнута глыбокім патрыятычным пачуццём. Наша краіна багатая, але з усіх наяўных багаццяў людзі аддавалі перавагу скарбам лясным, сенцы зялёных дуброў так і вабяць утульным спакоем, водарам кветак з вясны і да позняга лета пушча напоена, нетры яе.

На сучасным этапе зубр з'яўляецца нацыянальным сімвалам Беларусі. Найменнем «зубр» называюць самыя розныя рэчы: ад веласіпеда «Зубраня» да аднайменнага Нацыянальнага дзіцячага адукацыйна-азда-раўленчага цэнтра ў Мінскай вобласці. Самая вялікая ў свеце скульптура зубра знаходзіцца на аўтамабільнай трасе М1 Брэст—Масква. Яе вага — 76 тон, вышыня — 20 метраў. У адным з мікрараёнаў Мінска знаходзіцца вялікая светлавая канструкцыя з алюмінію ў выглядзе зубра. У Беларусі былі выпушчаны манеты з выявамі зубра. Зубры на гербе сімвалізуюць уладу, сілу прыроды, якую цяжка прыручыць, мужнасць, велікадушнасць і працавітасць.

Заклучэнне. Такім чынам, Мікалай Гусоўскі стварыў узнёслы гімн Айчыне, яе прыродным, лясным багаццям, урадлівым нівам, працавітым людзям. Ён апеў сілу і смеласць сваіх землякоў — ваюроў і паляўнічых. Паэма «Песня пра зубра» выклікае горадасць і любоў да роднай зямлі, свайго народа, яго гісторыі, культуры, нацыянальных традыцый, вучыць любові і павазе да іншых народаў і іх культур. Паэма — заклік сумленна жыць, змагацца за справядліваць і праўду, весці няспынную барацьбу за мір і свабоду, святло і шчасце. Гэтая паэма прасякнута глыбокім адчуваннем радзімы як месца адзінага і непаўторнага. Яе змест дапамагае сучасніку не толькі ўзнавіць ландшафт свайго краю і судакрануцца з далёкім гістарычным мінулым нашай Радзімы, але і глыбей зразумець характар нашых суайчыннікаў, іх духоўны свет і зразумець, хто мы, адкуль мы, да чаго нам трэба імкнуцца.

Спіс цытаваных крыніц

1. Гусоўскі, М. Песня пра зубра / М. Гусоўскі // Старажытная беларуская літаратура. — Мінск : Юнацтва, 1990. — С. 119—154.
2. Бутэвіч, А. Адвечны покліч Радзімы [Электронны рэсурс] / А. Бутэвіч. — Рэжым доступу: <https://www.rulit.me/books/advechny-poklich-radzimy-read-344134-7.html>. — Дата доступу: 15.10.2023.

УДК 821.161.3'373

Н. А. Валчкewіч

Установа адукацыі «Баранавіцкі дзяржаўны ўніверсітэт», Баранавічы, Рэспубліка Беларусь

Навуковы кіраўнік
І. С. Чуносава

АСНОЎНЫЯ ГРУПЫ БЫТАВОЙ ЛЕКСІКІ Ў ПАЭМЕ ЯКУБА КОЛАСА «НОВАЯ ЗЯМЛЯ»

Уводзіны. На працягу шматлікіх стагоддзяў беларускі народ адлюстроўвае прыгажосць, мілагучнасць, багацце і разнастайнасць беларускай мовы, указвае на яе каштоўнасць. Мова — гэта неацэнны скарб, які разам з тым належыць не толькі аднаму народу, а ўсяму чалавецтву, духоўна ўзбагачаючы яго. Яна нясе ў сабе культуру і звычаі той краіны, дзе на ёй размаўляюць. Кожная мова ўзбагачае слоўнікавы запас за кошт слоў, запазычаных з іншых моў. Прычыны ўзнікнення новых слоў і новых значэнняў старых слоў, запазычвання лексікі заключаюцца часцей за ўсё ў сацыяльных зменах, а таксама ў развіцці вытворчасці [1, с. 35]. Найбольш успрымальная да запазычанняў літаратурная мова, аднак разам з тым аналагічныя працэсы ўласцівы і народна-дыялектнай мове розных рэгіёнаў. Між тым такія дыялектныя лексемы, як правіла, маюць большую ступень асвоенасці і ўваходзяць у актыўны слоўнікавы запас, выступаючы для іх натуральнымі і частотнымі сродкамі бытавой лексікі [2, с. 81].

Тэрмін «лексікалогія» ўзнік на аснове спалучэння двух элементаў *lexis i logos* — слова і вучэнне, у шырокім разуменні мае значэнне навукі аб словах, аб слоўнікавым складзе мовы [3, с. 178]. У мове беларускай мастацкай літаратуры яскрава можна адзначыць бытавую, сельскагаспадарчую, эмацыянальна-экспрэсіўную, народна-дыялектную лексіку, якой уласціва выконваць не толькі экспрэсіўную, але і наміна-тыўную функцыю. Такія словы знайшлі сваё прызначэнне ў паэме Якуба Коласа «Новая зямля», яны так ці інакш звязаны з матэрыяльнай культурай беларускага народа, з яго штодзённым жыццём і побытам [4, с. 67].

Асноўная частка. Мовазнаўства ўяўляе сёння складаную сістэму, што аб'ядноўвае мноства навук, якія ў сукупнасці даюць нам дастаткова поўныя веды пра ўсе аспекты чалавечай мовы. Навукай, якая разглядае самыя важныя праблемы кожнай нацыянальнай мовы, кожную асаблівасць слова, уключаючы правапіс, паходжанне, ужыванне і азначэнне, з'яўляецца лексікалогія. Паводле тлумачальнага слоўніка лексікалогія з'яўляецца раздзелам мовазнаўства, які вывучае лексіку [5, с. 259].

Лексіка (грэч. *Lexikós* — які адносіцца да слова) — гэта сукупнасць усіх слоў пэўнай мовы, яе слоўнікавы склад. Кожнае слова мае сваё лексічнае значэнне, гэта значыць яго сэнсавае, а таксама семантычнае напаўненне, якое гістарычна замацавалася за пэўным гукавым комплексам і з'яўляецца адлюстраваннем аб'ектыўнай рэальнасці. Напрыклад, слова *дождж* суадносіцца з 'каплямі вады, якія падаюць з-за хмар'. Лексічнае значэнне складае змест слова, яго ўнутраную, або рэчыўную, сутнасць [6, с. 102].

Тэрмін «лексіка» таксама мае наступныя значэнні: а) сукупнасць слоў пэўнай сферы функцыянавання (дыялектная лексіка, тэрміналагічная лексіка, прафесійная лексіка); б) сукупнасць слоў, блізкіх паводле паходжання (усходнеславянская лексіка, запазычаная лексіка, старажытнабеларуская лексіка); в) сукупнасць слоў, аб'яднаных агульнай стылістычнай паметай (нейтральная лексіка, экспрэсіўная лексіка); сукупнасць слоў, характэрных для пэўнага літаратурнага напрамку або мастацкага твора ці пэўнага аўтара [6, с. 105].

Слоўнікавы склад мовы Якуба Коласа шырока адлюстраваны ў яго творах. У паэме паказаны групы лексікі, якія называюць прадметы паўсядзённага быту. Да такой лексікі адносяцца словы, якія абазначаюць назвы пабудовы і іх частак, мэблі: *«Народ, відаць, жыў панавата, прынамсі, добра і заможна, на ўсім аб гэтым судзіць можна: на ветраках, такіх удумных, і на абэржах гэтых, гумнах, на старасвецкіх азяродах, на гарбузах на агародах»*. Для даведкі: абэржа — 'вялікая будыніна для гаспадарчых патрэб', 'вялікая, не даведзеная да ладу пабудова' [7, с. 45].

Сялянскі двор складаўся з жылля, лазні і гаспадарчых пабудовы (хлеў, свіран, пуны, гумно). Будынкі маглі ставіцца на мураваны фундамент, мелі зрубную канструкцыю і накрываліся двух ці чатырохсхільным дахам. Традыцыйна ўваход у хату размяшчаўся з поўдня, а вокны меліся толькі ў двюх сценах — тарцавой параднай і адной з бакавых. У куце каля дзверэй знаходзілася печ, па дыяганалі ад яе быў чырвоны вугал з абразамі, а па другой дыяганалі размяшчаўся кухонны вугал і месца для адпачынку. Традыцыйна бяліць печ была выклікана жаданнем стварыць ілюзію пашырэння прасторы. У XIX ст. у хаце пераважна была мэбля прысценкавага тыпу (лава, стол, куфар, шафа) [8, с. 29].

Таксама сустракаюцца назвы хатняга побыту: *«А над наветкаю прылады: вазок, калёсы, панарады, старыя сані, вості, колы і вулляў некалькі на пчолы, яшчэ някончаных; судзіна, стары цабэрак, паўасміна»* (паўасміна — 'пасудзіна, якая служыла для вымярэння сыпкіх рэчываў') [7, с. 67].

Паэма насычана назвамі адзення, абутку, тканіны: чэпак — 'чапец'; гітал — 'каўнер', 'карак'; зенкі — 'вочы'; карэнкаваты — 'каржакаваты'; коленкі — 'каленкі'. Напрыклад, *«Дзядзька Антоць: — Прынільнаваць бы дзе брыду, — За «гітал», падлу, ды ў ваду»* [7, с. 73].

Неад'емнай часткай жыцця селяніна была гаспадарка, з якой звязаны наступныя прыклады бытавой лексікі: чмыс — 'пярэдня частка галавы ў жывёлы'; такавіска — 'месца, дзе такуюць цецерыкі, такавішча'; раджайнасць — 'ураджайнасць'; раджайны — 'урадлівы'; пырніца 'пырнік'; пострыжань — 'прыстасаванне для лоўлі шчупакоў'. Напрыклад: *«Бывала, пострыжні прыправіць, на шчупакоў нясе і ставіць. Глядзіш — о, добрая мінута! — Шнур з вілак спушчан, палка ўгнута, Схапіў сыўца шчупак і свішча, дастаў — у два локці шчупачышча!»* [7, с. 81].

Арыгінальным відам айчынных этнаграфічных звестак з'яўляецца нацыянальная кухня, фарміраванне якой адбывалася на працягу стагоддзяў і заўсёды мела трывалы сувязі з побытам, абрадамі і звычаямі беларусаў. Асновы сучаснага айчынага кулінарнага майстэрства былі закладзены ў часы Сярэднявечча. Яго фарміраванню садзейнічалі мясцовыя прыродна-кліматычныя ўмовы і асноўныя заняткі беларусаў. Наяўнасць саслоўнай няроўнасці таксама паўплывала на паступовае разгалінаванне арыстакратычнага і народнага харчавання, хаця да XVI ст. яны адрозніваліся больш па колькасці спажываемых прадуктаў, чым па асартыменце [8, с. 35]. У паэме «Новая зямля» сустракаем назвы страў і іх смакаў: *«Тым часам маці даставала чыгунчык з пачы, лыжку брала і верашчаку налівала...»* (верашчака — 'вадка мучная страва з кавалачкамі сала, каўнас, рабрынак'; ламанцы — 'від прэснага крохкага пачыва') [7, с. 56].

Заклучэнне. Такім чынам, можна канстатаваць, што ў сельскай гаспадарцы Беларусі паступова вызначалася гаспадарчая спецыялізацыя па вырабе пэўнай прадукцыі. Пашыраліся пасевы тэхнічных культур (ільну, канопель) [8, с. 29]. Яна мела вялікае значэнне і з'яўлялася асноўнай дзейнасцю беларусаў. Да відаў сельскай гаспадаркі адносіліся жывёлагадоўля, бортніцтва, ткацтва, земляробства. Беларусы працавалі і працуюць увесь час на зямлі. Прааналізаваўшы бытавую лексіку, якая называе прадметы і паняцці паўсядзённага быту ў паэме Якуба Коласа «Новая зямля», можна прыйсці да высновы, што найбольшую папулярнасць атрымалі словы з дачыненнем да сельскай гаспадаркі, прылад працы, хатняга побыту, назвы

пабудоў, частак мэблі, а таксама назвы страў беларускай нацыянальнай кухні. Паэма Якуба Коласа «Новая зямля» шырока адлюстроўвае ўжыванне бытавой лексікі ў розных групах яе выкарыстання. Паэма насычана лексікай, якая выкарыстоўваецца ў паўсядзённым жыцці. У паэме змяшчаюцца прыклады назваў пабудоў чалавека, мэблі, апісваюцца назвы страў і смакаў нацыянальнай беларускай кухні, назвы хатняга побыту, з якімі чалавек сустракаецца штодзень. Акрамя таго, у творы сустракаюцца назвы, якія апісваюць адзенне, абутак тагачаснага селяніна. Сельская гаспадарка — багацце кожнага працавітага і руплівага беларуса, таму паэма насычана лексікай, якая мае сваё дачыненне да яе.

Спіс цытаваных крыніц

1. Беларуская мова (прафесійная лексіка) : вучэб.-метад. дапам. для студэнтаў БНТУ : у 4 ч. / Л. А. Гіруцкая [і інш.] ; пад рэд. Л. А. Гіруцкай. — Мінск : БНТУ, 2005. — Ч. 1 : Беларуская мова: агульныя звесткі, паходжанне і развіццё, функцыянальныя стылі. — 289 с.
2. Жураўскі, А. І. Запозычаная лексіка ў старабеларускай мове / А. І. Жураўскі // Гістарычная лексікалогія беларускай мовы. — Мінск, 1970. — С. 81—160.
3. Сямешка, Л. І. Курс беларускай мовы : падручнік / Л. І. Сямешка, І. Р. Шкраба, З. І. Бадзевіч. — Мінск : Універсітэцкае, 1996. — 654 с.
4. Абабурка, М. В. Стылістычна абмежаваныя словы ў мове беларускай мастацкай літаратуры / М. В. Абабурка. — Мінск : Вышэйш. шк., 1981. — 159 с.
5. Булыка, А. М. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы / А. М. Булыка. — 2-е выд. — Мінск : «Папурь», 2008. — 528 с.
6. Грыгор'ева, Л. М. Сучасная беларуская мова : вучэб. дапам. / пад агул. рэд. Л. М. Грыгор'евай. — Мінск : Выш. шк., 2006. — 559 с.
7. Арашонкава, Г. У. Тлумачальны слоўнік адметнай лексікі ў творах Якуба Коласа / Г. У. Арашонкава, Н. А. Чабатар. — Мінск : Бел. навука, 2003. — 287 с.
8. Самусік, А. Ф. Помнікі гісторыі і культуры Беларусі : вучэб. дапам. / А. Ф. Самусік. — Мінск : БДЭУ, 2004. — 209 с.

УДК 8.82

У. С. Голубко, Д. С. Кривуть

Государственное учреждение образования «Средняя школа № 20 г. Барановичи», Барановичи, Республика Беларусь

Научный руководитель
Э. А. Сизова

РАЗНОВИДНОСТИ АРХЕТИПИКИ «ВЛАСТЬ ЖЕНЫ НАД МУЖЕМ» В РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Введение. Обращение к теме нашей работы обусловлено ее актуальностью: важность роли жены в семейной жизни, в русской литературе тема семьи и роли в ней жены всегда была и остается одной из ведущих, в современном обществе жены играют все более главенствующую роль по отношению к мужу в связи с получением ими равноправия во всех областях жизни.

Проблема исследования: в каких произведениях русской литературы и как раскрывается гендерный архетип «власть жены над мужем», каковы ее положительные и отрицательные стороны и последствия. Цель работы: исследование разновидностей гендерного архетипа «власть жены над мужем» в произведениях русской литературы, создание ментальной карты. Задачи исследования: изучить научную и художественную литературу по теме исследования, дать определение понятия «гендерная архетипика «власть жены над мужем», раскрыть его социально-нравственный смысл через литературные образы, построить ментальную карту, выявить варианты гендерной архетипики «власть жены над мужем» в произведениях русской литературы, проанализировать полученные результаты. Объект исследования: русские народные пословицы и поговорки, сказки «Морозко», «Царевна-лягушка», былина «Василиса Микулишна», «Повесть о Петре и Февронии Муромских», комедия Д. И. Фонвизина «Недоросль», комедия А. С. Грибоедова «Горе от ума», сказки А. С. Пушкина «Сказка о рыбаке и рыбке», «Сказка о попе и работнике его Балде», роман в стихах «Евгений Онегин», повесть «Капитанская дочка», рассказ А. П. Чехова «Переполюх». Предмет исследования — образы жен и проявление их власти над мужьями в данных произведениях как выражение гендерной архетипики «власть жены над мужем». Гипотеза исследования: мы предположили, что на протяжении существования русской литературы гендерная архетипика «власть жены над мужем» находит свое отражение регулярно и раскрывается в ярких сюжетах и образах. Такие произведения являются осмыслением, напоминанием о традиционности и ценности внутрисемейных отношений, на которых должны строиться взаимоотношения супругов, чтобы не разрушать единство семьи и воспитывать подрастающее поколение. В работе использовались следующие методы: теоретический и практический анализ научной и художественной литературы, анализ полученных данных, апробация полученных результатов на уроках русской литературы, на классных и информационных часах, во внеклассных мероприятиях. Наш вклад в исследование данной темы заключается в рассмотрении данного вопроса в историко-литературном аспекте, в показе на примере ярких литературных произведений его вариантов, причин и последствий власти жены над мужем, ее отрицательного и положительного влияния на мужа. Понимание исследованной архетипики полезно каждому, кто